

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

Рівне – 2023

ББК 83

УДК 82

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випуск III. Рівне : РДГУ, 2023. 33 с.

Матеріали збірника присвячені науковому осмисленню актуальних проблем українського літературознавства – феміністичним та постколоніальним студіям. Основу видання склали результати досліджень здобувачів вищої освіти філологічного факультету РДГУ, які були напрацьовані в межах діяльності проблемних груп кафедри української літератури («Постколоніальні стратегії української літератури ХІХ – ХХІ ст.», «Українська література у феміністичній проєкції») і апробовані під час роботи науково-практичного семінару «Українська література в культурологічному аспекті» (Рівне, 04 грудня 2023 року).

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 13 від 27 листопада 2023 р.)

Редакційна колегія:

КИРИЛЬЧУК О. М., кандидат філологічних наук, доцент;

КРУПКА М. А., кандидатка філологічних наук, доцент.

За зміст матеріалів і правильність цитування відповідальність несе автор

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023

ЗМІСТ*ДЕЙНЕКА ГЕОРГІЙ*

Постколоніальна проєкція історичного детективу
Богдана Коломійчука «Готель “Велика Пруссія”».....4

КОВАЛЬЧУК АННА

Збірка Сергія Жадана «Вогнепальні й ножові»
як симбіоз біблійних сюжетів та філософських роздумів.....7

КОЛОМИС КАТЕРИНА

STEAM-навчання української літератури в школі.....11

МИРОНЧУК ІРИНА

Постать жінки-митця у творчості Оксани Забужко
(за повістю «Інопланетянка»).....15

НАКОНЕЧНА НАДІЯ

Свідомість дівчини-підлітка у мистецькій практиці Ірини Мацко
(за повістю «Перехідний вік моєї мами»)19

НАУМЧУК ІЛОНА

Моделі характеротворення фемінних персонажів у романі
«Купальниця» Галини Вдовиченко: постколоніальний аспект.....22

СЕРГІЙЧУК АННА

Жіноча рецепція війни у романі Гаськи Шиян «За спиною».....25

ШОЛОТА СОФІЯ

Переосмислення конфлікту батьки-діти у художньому просторі
сьогодення (на прикладі збірки «Мама по скайпу»).....30

ЖІНОЧА РЕЦЕПЦІЯ ВІЙНИ У РОМАНІ ГАСЬКИ ШИЯН «ЗА СПИНОЮ»

Пласт текстів про сучасну російсько-українську війну поповнюється з кожним роком і дає можливість «говорити про широкий літературний дискурс війни, з різних письменницьких опцій, які часто є відображенням, а то й формуванням суспільної візії цієї травматичної події сучасної української історії» [3, с. 49]. Кожен художній текст можна вважати спробою чергового переосмислення історії; це шанс досягнути й ідентифікувати себе і свій простір. Попри відмінні способи змалювання війни різними авторами, всі тексти про сучасну російсько-українську війну поєднані спільною рисою – відкритий фінал. Це цілком виправдана літературна стратегія зображення тих подій, які на сьогодні не мають завершення у фізичному вимірі.

Окремої уваги заслуговує проза про війну, написана жінками: «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко, «Східний синдром» Юлії Ілюхи, «За спиною» Гаськи Шиян, «Доця» Тамари Горіха Зерня, «Смерть лева Сесіла мала сенс» Олени Стяжкіної та ін. Жіночий нарратив значною мірою відрізняється від чоловічих текстів, що дозволяє ґрунтовніше осмислити вимір воєнної реальності.

Чи не найбільшу кількість дискусій серед критиків і читачів викликав роман «За спиною» львівської письменниці Гаськи Шиян. Літературознавиця Оксана Пухонська зазначає, що головною метою роману «За спиною» письменниці Гаськи Шиян є виявлення психологічної реакції «на війну соціуму поза фронтом – на території мирної України» [3, с. 23]. Відтак перед читачем текст, що написаний цивільною письменницею про цивільну жінку, яка живе далеко від лінії фронту. Такий погляд дозволяє повному прочитати війну і простір, в якому воєнні дії існують опосередковано. Обраний письменницею спосіб зображення воєнної дійсності без сумніву виділяє текст Гаськи Шиян з-поміж літератури, що написана про сучасну російсько-українську війну.

У центрі оповіді – Марта – успішна молода дівчина, яка працює у престижній ІТ-компанії у Львові. Однак світле і безтурботне майбутнє змінює новина її хлопця: Макс бере повістку. На початку тексту Марта відверто демонструє своє невдоволення таким вибором коханого. Та й загалом її не хвилює війна, яка перебуває поза її простором та уявою. Така позиція сприймається як егоїстична. Як наслідок, це створює негативне амплуа для Марти у певній кількості читачів і критиків.

Сама письменниця щодо вибору теми і головної героїні наголошує на тому, що прагнула «дати голос жінкам, чиї чоловіки воюють» [1]. Гаська Шиян намагалася створити збірний образ жінки, яка залишається чекати чоловіка з війни. Однак характерною рисою змальованого образу є почуття тих жінок, які «не хотіли так жити, але через тиск суспільної думки не могли про це прямо висловлюватися» [1]. Така позиція авторки наводить певне коло читачів і критиків на думку про те, що Гаська Шиян дає голос не тій жінці, оскільки її складно назвати патріоткою і вірною жінкою, яка чекає свого чоловіка з війни.

Важливого значення у тексті набувають географічні координати: письменниця обирає місцем проживання головних персонажів місто Львів. Попри те, що такий вибір може бути аргументований місцем проживання самої авторки, такий вибір дозволяє Гасьці Шиян відобразити сприйняття війни суспільством, яке перебуває на значній відстані від поля бою.

Образ Марти почасти асоціюється зі слабодухістю, невизначеністю і страхом перед невідомим. Марта боїться і постійно намагається втішити себе і жити з думкою про те, що навколо все спокійно і немає війни. Дівчина навіть намагається створити ілюзію того, що «немає усіх цих радіо, газет, розмов на вулиці, роздратованих водіїв і військових, які не знімають форму під час відпустки» [5, с. 33]. Однак уникнути війни, її впливу на суспільство і навіть споглядання на всі ці події стає априорі неможливим.

Зрештою Марта мириться з думкою про відсутність коханого: вона долучається до волонтерської діяльності. Включення у цей рух дає Марті відчуття того що вона не сидить склавши руки. Водночас із цим процесом у тексті з'являються нові персонажі, серед яких жінки, котрі чекають своїх чоловіків зі Сходу України: Оля, Катя, Елла. В усіх цих жінках – окремі приватні досвіди російсько-української війни. В образі Ольги узагальнено образ тих жінок, котрі, провівши чоловіка на фронт, збирають себе до купи і тримають тил: виховують дітей, працюють, підтримують захисників усім, чим на що здатні. Окремого звучання набуває історія Елли – дівчини, яка втратила на війні свого коханого. Вона не може змиритися з цією втратою, а тому вона вже майже рік спить з бушлатом свого вбитого чоловіка. Можна свідчити про те, що у цьому контексті авторка осмислює важливу соціальну тему – посттравматичний стресовий розлад жінок, котрі переживають втрату коханого на війні. Однак Марта, яка наполегливо шукає способи відсторонитися від середовища таких жінок, за влучним зауваженням Оксани Пухонської, «раптово опиняється перед фактом, що тепер і вона одна з них» [3, с. 32]. Цей простір викликає у Марти дискомфорт і постійне бажання втекти від всього того, що відбувається навколо неї.

Чи не найголовнішою метою Марти є пошук втечі у безпечне місце, в якому можна забути про війну. На думку дослідниці Тетяни Гребенюк, «у наративі Марти є інваріантний образ “острівця безпеки” в небезпечному світі, який предметно оприявнюється через численні топоси» [2, с. 9]: то квартира, то готель у Карпатах, де дівчина проводить час із Максом. Однак

ці місця перестають задовольняти безпековий простір Марти і вона опиняється у Європі. Нараторка відзначає, що там все видається інакшим. Відтак європейський світ, у розумінні Марти – простір свободи, можливостей і мирного життя, якого вона так наполегливо прагне. Однак і в цьому на перший погляд щасливому і недепресивному європейському просторі реальність наздоганяє оповідачку: унаслідок теракту в Ніцці гине француз Ксав'є – хлопець, з яким Марта зраджує Максіві. На думку Роксани Харчук, «війна наздоганяє Марту у вільному світі, перетворюється на її приватну есхатологію» [4]. Такий спосіб змалювати дійсність наводить на думку про неможливість абсолютного дистанціювання від реальності незалежно від географічних координат.

Оксана Пухонська бере до уваги той факт, що окрім змалювання світу дорослих, Гаська Шиян у своєму романі порушує тему дітей війни і травматичного досвіду як невід'ємної частини війни, хоч і цей мотив «немає яскравого вираження у тексті [3, с. 35]. Розвиток цього мотиву можна відстежити у тексті з того моменту, коли Марта перебуває на екваторі волонтерської діяльності й погоджується роздати подарунки дітям учасників АТО.

Відвідуючи квартири за списком, Марта із сумом констатує реальність: «Якщо почати думати, як зараз у бліндажах татам тих, до кого ми їдемо, стає ще гірше. А потім іще. Коли розумієш, що у декого з них тата вже немає» і додає, що їй складно «подивитися в очі дитині у такій ситуації, якщо я не розумію, навіщо все це, а їй пояснюють, що тато герой» [5, с. 84]. Можна стверджувати, що діти, котрі втратили батьків у війні, – це нова понівечена генерація, якій впродовж років доведеться відрефлексовувати тему російсько-української війни. Вірогідним є той факт, що ця травма стане відлунням на довгі роки у майбутньому України.

Окрім дітей батьків-АТОшників, Марта заносить подарунки дітям-переселенцям. Вона з подивом для себе констатує, що попри страх відвідування таких домівок, у сім'ї, де всі на місці, відчувається спокій. Натомість родини, де батько перебуває на війні, викликають у дівчини страх самотності і покинутості. Окрім впливу того факту, що її коханий може не повернутись із війни і вона лишиться сама, це пов'язане із тяглістю травматичного досвіду розлучення батьків головної персонажки: комплекс неповноцінності через брак одного із членів родини.

У сценах із молодією сім'єю переселенців порушено питання мови та української ідентичності. Зокрема, озвучена одвічна теза про бандерівців: «если бандеровцы по нам тут палят, то там что будет» [5, с. 96]. Ця фраза у тексті переказана Антоном і Лерою про своїх рідних, які відмовляються виїхати із зони бойових дій. Вони імітують життя на територіях, які стали непридатними для цього, бо бояться міфічних бандерівців. Це породжує питання щодо розділеності регіонів України.

Їхня донька, Ніка, копіює поведінку невикорінених і неприв'язаних до певної території батьків. Зокрема, українська для малої – дивна для її

розуміння мова. Натомість вона легко вчить англійську, адже «без него там нікуди» [5, с. 172]. Однак цій молодій сім'ї дуже просто і вільно жити без української в Україні.

Після початку війни нараторка натрапляє на чималу кількість спекуляцій, пов'язаних із темою війни: «Тим часом війну заточують під фестивалі та сувенірку...» [5, с. 165]. Однак можна ствердити, що ця персонажка виявляє розуміння у ситуації, коли роздумує про дітей, які залишились без батька: Марта аналізує абсурдність ситуації, коли дитині треба пояснити, чому тато став героєм, але зник з її життя. Відтак це дає змогу зробити висновок про те, що ця дівчина розуміє абсурдність і травматичність війни, однак не сприймає її на тому рівні, до якого вдається значна частина суспільства.

Роздуми про націоналізм та націю породжують розгляд проблеми посттоталітарної травми. Авторка через нараторку Марту намагається відрефлексувати травму генерації людей, чиє дитинство випало на 90-ті роки ХХ століття. Саме цей час депресивно-застійний стан країни й провінція на Львівщині уособлюють місце травматичної пам'яті. Письменниця вводить у текст спогади дорослої Марти про життя у роки постсоветської стагнації: молода успішна дівчина аналізує обділеність цілого покоління на прикладі власного життя. Так, щоб не образити доньку і не лишити її права на святкування дня народження, мама оповідачки продає свої єдині туфлі, однак і цього не вистачило на справжній торт: «вафлі, перемашені згущеним молоком» [5, с. 69] переслідуватимуть і матір, і доньку впродовж життя, як неможливість уникнути минулого.

Таким чином, у романі «За спиною» запропоновано жіночий погляд на війну, яку зображено у різних, певною мірою зовсім неочікуваних концептуальних вимірах. Авторка прагне передати переживання молодої жінки у період її життя, коли її коханий йде на війну. Це стає для нараторки Марти шляхом усвідомлення себе і простору навколо себе. Вибір головної персонажки характеризується відчаєм і спробою втечі від воєнної реальності. Можна стверджувати, що обраний життєвий вибір зводить Марту на маргінеси, відмежовуючи її від цілого соціуму. Нараторка вкінці пройденого шляху становлення констатує, що втеча і відсторонення не можливі в країні, де триває війна.

Джерела:

1. Власенко В. Гаська Шиян: «Я дуже захотіла дати голос жінкам, чий чоловіки воюють». *Урядовий кур'єр*. 2019. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/gaska-shiyan-ya-duzhe-zahotila-dati-golos-zhinkam/> (дата звернення: 15.10.2023).
2. Гребенюк Т. Наратив однієї втечі: просторові чинники занурення у світ роману Гаськи Шиян «За спиною». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2019. № 1. С. 5-10.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2019_1_3 (дата звернення: 15.10.2023).

3. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури : Discursus, 2022. 288 с.
4. Харчук Р. Паперова душа літературного персонажа як знак реальності. *Zbruc*. 2019. URL: <https://zbruc.eu/node/90302> (дата звертання: 25.10.2023).
5. Шиян Г. За спиною. Харків : Фабула, 2020. 352 с.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:

матеріали науково-практичного семінару

Упорядкування
та наукове редагування
Олександр КИРИЛЬЧУК
Мирослава КРУПКА

Комп'ютерна верстка та макет
Олександр КИРИЛЬЧУК

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випук III. Рівне : РДГУ, 2023. 33 с.

ББК 83
УДК 82

Формат 60x84.
Гарнітура Times New Roman Cyt.
Умовн. друк. арк. 1,8